

O'ZBEKISTONDA ISLOM MOLİYASINI SHAKLLANTIRISH: AHAMIYATI, AFZALLIKLARI, KAMCHILIKLARI VA SHAKLLANTIRISH MEKANIZMLARI.

Hamroqulov Mahmud G'ofurjonovich

Toshkent kimyo-texnologiya instituti dotsenti, PhD. Toshkent, O'zbekiston.

email: khamrakulovtkti@gmail.com

Toxirov Akbarxon Toirxon o'g'li

Toshkent kimyo-texnologiya insituti mustaqil izlanuvchisi.

email: phdakbar90@gmail.com

Kamola Aripova Yusupovna

O'zbekiston Xalqaro Islom Akademiyasi, Chet tillar kafedrası katta o'qituvchisi.

e-mail: kamolakind@mail.ru

Shonazarova Farangiz Hasan qizi

Toshkent kimyo-texnologiya instituti talabasi, Toshkent, O'zbekiston.

email: farangizkhasanovna@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14049125>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda Islom moliyasini shakllantirish masalalari yoritilgan. Maqolada Islom moliyasining ahamiyati, afzalliklari va kamchiliklari haqida batafsil fikr yuritiladi. Shuningdek, O'zbekistonda Islom moliya tizimini shakllantirish uchun zarur bo'lgan huquqiy, iqtisodiy va kadrlar bilan bog'liq mexanizmlar ko'rib chiqilgan. Islom moliyasi an'anaviy moliya tizimidan farqli ravishda foizsiz moliyalashtirish tamoyillariga asoslanadi va ijtimoiy adolat, xavfsiz investitsiyalarni qo'llab-quvvatlash hamda real aktivlarga asoslangan bitimlarni amalga oshirishga qaratilgan. Mazkur maqola O'zbekistonda Islom moliya tizimini rivojlantirish imkoniyatlari va istiqbollari haqida chuqur tahlil beradi.

Kalit so'zlar: Islom moliyasi, O'zbekiston, foizsiz moliyalashtirish, shar'iy moliya, ijtimoiy adolat, real aktivlar, islomiy banklar, sukuk, investitsiya, moliyaviy tizim.

FORMATION OF ISLAMIC FINANCE IN UZBEKISTAN: SIGNIFICANCE, ADVANTAGES, DISADVANTAGES AND MECHANISMS OF FORMATION

Abstract. This article covers the issues of forming Islamic finance in Uzbekistan. The article discusses in detail the importance, advantages and disadvantages of Islamic finance. Also, the legal, economic and personnel related mechanisms necessary for the formation of the Islamic financial system in Uzbekistan were considered. Unlike conventional finance, Islamic finance is based on the principles of interest-free financing and aims to promote social justice, safe investments, and transactions based on real assets. This article provides an in-depth analysis of the opportunities and prospects for the development of the Islamic financial system in Uzbekistan.

Keywords: *Islamic finance, Uzbekistan, interest-free financing, Sharia finance, social justice, real assets, Islamic banks, sukuk, investment, financial system.*

ФОРМИРОВАНИЕ ИСЛАМСКИХ ФИНАНСОВ В УЗБЕКИСТАНЕ: ЗНАЧЕНИЕ, ПРЕИМУЩЕСТВА, НЕДОСТАТКИ И МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ

Аннотация. *В данной статье рассматриваются вопросы формирования исламских финансов в Узбекистане. В статье подробно рассматриваются важность, преимущества и недостатки исламских финансов. Также были рассмотрены правовые, экономические и кадровые механизмы, необходимые для формирования исламской финансовой системы в Узбекистане. В отличие от традиционных финансов, исламские финансы основаны на принципах беспроцентного финансирования и направлены на содействие социальной справедливости, безопасным инвестициям и сделкам, основанным на реальных активах. В данной статье представлен углубленный анализ возможностей и перспектив развития исламской финансовой системы в Узбекистане.*

Ключевые слова: *исламские финансы, Узбекистан, беспроцентное финансирование, шариатское финансирование, социальная справедливость, реальные активы, исламские банки, сукук, инвестиции, финансовая система.*

Kirish

Islom moliyasi — bu Qur'on va hadis asosida shakllangan moliyaviy tizim bo'lib, an'anaviy moliyaviy amaliyotlardan farqli o'laroq, sudxo'rlik (foiz olish va to'lash) va spekulyatsiyani taqiqlaydi. Islom moliyasida asosiy tamoyil shundan iboratki, foyda olish halol va maqsadli faoliyat orqali amalga oshirilishi kerak. Hozirgi vaqtda dunyoning ko'plab mamlakatlarida, jumladan, musulmon bo'lmagan davlatlarda ham Islom moliyasi keng rivojlanmoqda. Ushbu maqola O'zbekistonda Islom moliyasining ahamiyati, afzalliklari, kamchiliklari va uni shakllantirish uchun zarur bo'lgan mexanizmlar haqida fikr yuritadi.

Islom moliya muassasalari an'anaviy tizim moliya muassasalaridan tashkiliy jihatdan va amaliyotlar tabiatiga ko'ra tubdan farq qiladi. Sababi, yuqorida aytilganidek, barcha moliyaviy amaliyotlar ribo (sudxo'rlik), gharar (noaniqlik) kabi Islom shariatida taqiqlangan shartlardan holi bo'lib, xatarlar esa tomonlar o'rtasida adolatli taqsimlangan bo'lishiga jiddiy e'tibor qaratiladi.

Quyidagi shartnomalar Islom moliya tizimida asosiy ahamiyatga ega bo'lib, ular shariy qoidalarga muvofiq ravishda moliyaviy bitimlarni amalga oshirish uchun ishlatiladi.

Bu shartnomalar orqali Islom moliyasi tijorat manfaatlarini adolatli va halol tarzda amalga oshirish imkonini beradi, bu esa foizdan xoli bo'lgan muhitda iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi.

Ushbu shartnomalar Islom moliya tizimining asosini tashkil etib, iqtisodiy faoliyatlarda adolat va ishonchni ta'minlaydi. Foizsiz muhitda amalga oshiriladigan ushbu bitimlar tadbirkorlikni rag'batlantirish bilan birga, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish imkoniyatini yaratadi. Shu orqali Islom moliyasi jamiyatda ijtimoiy adolat va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

1. **Muzoraba (Mudoraba)** – Bu foizsiz moliyaviy bitim bo'lib, bunda bitta tomon kapital beradi, boshqa tomon esa mehnat va tajriba bilan loyihani amalga oshiradi. Foyda oldindan kelishilgan ulush asosida taqsimlanadi, zarar esa faqat kapital egasining zimmasida bo'ladi.

Mudoraba Islom moliyasida tadbirkorlik va ishonch asosidagi hamkorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

2. **Mushoraka (Mushoraka)** – Hamkorlikka asoslangan moliyaviy bitim bo'lib, bunda ikkala tomon ham kapital qo'shadi va foyda ham, zarar ham kelishilgan ulush asosida taqsimlanadi. Mushoraka tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi va sheriklar o'rtasidagi xavflarni adolatli taqsimlashni ta'minlaydi.

3. **Muzora'a (Muzora'a)** – Qishloq xo'jaligini moliyalashtirish usuli bo'lib, bunda bir tomon yer taqdim etadi, ikkinchi tomon esa ekin ekib, hosilni parvarishlaydi. Hosilning daromadi oldindan kelishilgan ulush asosida taqsimlanadi. Muzora'a qishloq xo'jaligini rivojlantirish va risklarni taqsimlashda muhim o'rin tutadi.

4. **Vakala (Vakala)** – Vakolatnoma asosidagi bitim bo'lib, bir tomon o'z vakolatini boshqa tomonga topshiradi va uni uning nomidan ishlashga vakil qiladi. Vakala Islom moliyasida kapital egalarga o'z moliyaviy faoliyatini boshqalar orqali boshqarish imkoniyatini beradi.

5. **Takoful (Takaful)** – Bu Islomiy sug'urta tizimi bo'lib, unda a'zolar o'zaro yordam tamoyiliga asoslanadi. Hamma a'zolar hissa qo'shib, xavf yuz berganda zararni qoplashadi.

Takaful moliyaviy himoya berish bilan birga ijtimoiy birdamlikni kuchaytiradi.

6. **Murobaha (Murabaha)** – Mahsulot narxi va ustama narx asosida bitim tuziladi, bunda moliya tashkiloti mahsulotni xarid qilib, mijozga ma'lum qo'shimcha narxda sotadi. Murobaha asosan iste'mol kreditlari uchun qo'llaniladi va to'g'ridan-to'g'ri foiz olishdan farqlanadi.

7. **Taqsit (Taqsit)** – Bo'lib-bo'lib to'lash asosida tuzilgan bitim bo'lib, mijoz mahsulot narxini kelishilgan muddatlarda qismlarga bo'lib to'laydi. Taqsit xaridorlarga mol-mulk yoki xizmatlarni bosqichma-bosqich to'lash imkoniyatini beradi.

8. **Ijara (Ijara)** – Ijaraga berish tamoyiliga asoslangan bo‘lib, moliya tashkiloti aktivni sotib oladi va mijozga foydalanish uchun ijaraga beradi. Ijara kelishuv oxirida aktiv mijozga sotilishi yoki qaytarib olinishi mumkin. Ijara moliyalashtirishning asosiy turlaridan biri bo‘lib, foizdan xoli tarzda moliyalashtirish imkoniyatini yaratadi.

9. **Ijara Muntahiya Bittamlik (Ijara Muntahiya Bittamlik)** – Ijarani to‘liq sotib olish bilan tugallangan bitim bo‘lib, bunda mijoz oxirgi to‘lovni amalga oshirgandan so‘ng aktivga egalik huquqini oladi. Bu turdagi bitim ko‘pincha avtomobil va uskunalar uchun qo‘llaniladi.

10. **Musavama (Musavama)** – Narxi kelishilgan holda sotish bo‘yicha bitim bo‘lib, bunda sotuvchi mahsulot narxini oshkor qilmasdan belgilaydi. Musavama bitimi savdo jarayonida narxni oldindan kelishish imkonini beradi.

11. **Tavarruq (Tavarruq)** – Moliyalashtirishga ehtiyoj bo‘lganda, bir tomon tovarni sotib olib, keyin uni boshqa bir tomonga sotadi va bu orqali naqd pulga ega bo‘ladi. Tavarruq, asosan, qisqa muddatli likvidlik ehtiyojlarini qoplashda qo‘llaniladi.

12. **Salam (Salam)** – Kelajakda yetkazib beriladigan tovar uchun avans to‘lash asosidagi bitim bo‘lib, qishloq xo‘jaligi sohasida keng qo‘llaniladi. Salam to‘lovlar bo‘yicha muvofiqlikni va xaridni kelajakda olishni ta‘minlaydi.

13. **Istisna (Istisna)** – Buyurtma asosida mahsulot ishlab chiqarish bo‘yicha bitim bo‘lib, bunda mahsulot to‘liq tayyor bo‘lgandan keyin topshiriladi. Istisna, asosan, qurilish va sanoat loyihalari uchun qo‘llaniladi.

14. **Qarzi hasan (Qarzi Hasan)** – Foizsiz qarz asosida tuzilgan bitim bo‘lib, bunda kredit beruvchi yordam maqsadida qarz beradi va foyda olishni maqsad qilmaydi. Qarzi Hasan ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va yordam berishga yo‘naltirilgan.

15. **Kamayib boruvchi mushoraka (Kamaayib Boruvchi Mushoraka)** – Ulushli moliyalashtirish bitimi bo‘lib, bunda mijoz bank ulushini sotib olib, asta-sekin aktivga to‘liq egalik qiladi. Bu moliyalashtirish usuli, asosan, ko‘chmas mulk va yirik aktivlarni moliyalashtirishda qo‘llaniladi.

Islom moliyasi faqat musulmon aholi uchun emas, balki keng jamiyat uchun iqtisodiy barqarorlik va adolatni ta‘minlashga qaratilgan. Islom moliyasining asosiy ahamiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

1. **Adolatli iqtisodiy tizimni ta‘minlash:** Islom moliyasi tizimi boylikni teng taqsimlash, aholining moliyaviy manfaatlarini himoya qilish va adolatli iqtisodiy munosabatlarni yaratishga qaratilgan.

2. **Xavfsiz investitsiyalarni rag'batlantirish:** Islom moliyasi risklarni kamaytirish va xavfsiz investitsiyalarni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Bu, o'z navbatida, investorlar uchun ishonchli investitsiya muhitini yaratadi.

3. **Ijtimoiy adolat va barqarorlikni ta'minlash:** Zakat, sadaqa kabi moliyaviy vositalar orqali iqtisodiy resurslar jamiyatning ehtiyojmand qatlamlariga yo'naltiriladi, bu esa iqtisodiy tengsizlikni kamaytiradi.

Islom moliyasining afzalliklari:

1. **Foizsiz moliyaviy amaliyot:** An'anaviy moliyaviy tizimlarda mavjud bo'lgan foiz amaliyotlarining taqiqlanishi Islom moliyasida iqtisodiy xavflarni kamaytiradi va adolatli moliyaviy muhit yaratadi.

2. **Real aktivlarga asoslanuvchi bitimlar:** Islom moliyasida barcha moliyaviy bitimlar real aktivlarga bog'liq bo'ladi. Bu spekulativ faoliyatni cheklab, real iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi.

3. **Ijtimoiy mas'uliyatli investitsiyalar:** Islom moliyasi ijtimoiy jihatdan foydali investitsiyalarni qo'llab-quvvatlaydi, bu esa jamiyat manfaatlariga xizmat qiladi. Masalan, sog'liqni saqlash, ta'lim, atrof-muhitni muhofaza qilish kabi sohalarga sarmoya kiritiladi.

4. **Xavflarni taqsimlash:** Islom moliyasida hamkorlikka asoslangan moliyaviy bitimlar risklarni teng taqsimlashga olib keladi, bu esa ishtirokchilar o'rtasida ishonchli munosabatlarni shakllantiradi.

Islom moliyasining kamchiliklari:

1. **Nizomiy chidamlilik:** Islom moliyasi uchun an'anaviy moliyaviy tizimdan farqli bo'lgan nizomlar zarur. Ushbu nizomlarni joriy qilish va tartibga solish vaqt va xarajat talab qiladi.

2. **Kadr yetishmovchiligi:** Islom moliyasining murakkab tamoyillarini tushunadigan malakali kadrlar yetishmasligi, ayniqsa O'zbekiston kabi yangi kirib kelayotgan bozorlar uchun jiddiy muammo hisoblanadi.

3. **Past Likvidlik:** Real aktivlarga asoslangan moliyaviy bitimlar sababli, Islom moliyasi odatda an'anaviy tizimga qaraganda past likvidlik darajasiga ega. Bu investorlar uchun qiyinchilik tug'dirishi mumkin.

4. **Murakkab Qonunchilik Talablari:** Islom moliyasini amalga oshirish uchun mavjud moliyaviy qonunchilik va tartib-qoidalar bilan mos keladigan huquqiy asosni yaratish zarur. Bu esa ko'p vaqt va kuch talab qiladi.

O'zbekistonda Islom moliyasini shakllantirish mexanizmlari

O'zbekiston Islom moliyasi uchun o'ziga xos va istiqbolli bozor hisoblanadi.

Mamlakatdagi musulmon aholi soni, Islomiy moliyaviy xizmatlarga bo'lgan talab va islomiy qadriyatlarga hurmat ko'rsatish ushbu sohani rivojlantirish uchun zamin yaratadi. Islom moliyasini O'zbekistonda shakllantirish uchun quyidagi mexanizmlar joriy etilishi lozim:

1. Huquqiy asoslarni yaratish:

✓ Islom moliyasini qonuniy jihatdan amalga oshirish uchun O'zbekiston moliya tizimiga islomiy moliyaviy bitimlarni kiritish uchun maxsus qonun va nizomlar ishlab chiqilishi kerak.

Masalan, sudxo'rlikni taqiqlovchi qonuniy asoslarni ishlab chiqish va shar'iy moliyaviy bitimlar uchun normativ talablarni belgilash zarur.

2. Malakali mutaxassislarni tayyorlash:

✓ Islom moliyasi bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash uchun oliy ta'lim muassasalarida maxsus dasturlar tashkil etilishi va xalqaro tajribadan foydalanish lozim. Shar'iy moliyaviy maslahatchilar, islomiy auditorlar va investitsiya mutaxassislari yetishmovchiligi sektor rivojiga ta'siq qilishi mumkin.

3. Shar'iy maslahat kengashlarini tashkil etish:

✓ Islomiy moliyaviy xizmatlarni nazorat qilish va ularning shar'iy qoidalarga muvofiqligini ta'minlash uchun maxsus shar'iy maslahat kengashlari tashkil etilishi zarur. Bu kengashlar shar'iy bitimlarni tasdiqlash va muvofiqlikni tekshirish uchun xizmat qiladi.

4. Islomiy banklarni tashkil etish:

✓ O'zbekistonda islomiy banklar tashkil etilishi islom moliyasining rivojiga katta hissa qo'shishi mumkin. Bunda foizsiz kreditlar, ijaraga asoslangan moliyalashtirish (Ijara), mudoraba va mushoraka kabi moliyaviy bitimlar joriy etilishi lozim.

5. Ijtimoiy mas'uliyatli investitsiyalarni rag'batlantirish:

✓ Islom moliyasi jamiyat uchun foydali investitsiyalarni qo'llab-quvvatlaydi. O'zbekiston uchun islomiy moliya asosida sog'liqni saqlash, ta'lim, kichik biznes va infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish katta iqtisodiy va ijtimoiy foyda keltirishi mumkin.

6. Islomiy qimmatli qog'ozlar (sukuk) bozorini yaratish:

✓ O'zbekiston iqtisodiy o'sishini moliyalashtirish uchun sukuk (islomiy obligatsiya) chiqarishi mumkin. Bu davlatga yoki korporatsiyalarga an'anaviy qarzga asoslangan obligatsiyalarga o'xshamagan holda, real aktivlarga asoslangan mablag' jalb qilish imkoniyatini beradi.

Xulosa

O'zbekistonda Islom moliyasini shakllantirish nafaqat iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlaydi, balki jamiyatdagi adolat va tenglik tamoyillariga muvofiq moliyaviy tizimni

yaratishga ham yordam beradi. Bu tizimning joriy qilinishi tadbirkorlik va investitsiyalarni oshirish, xalqaro moliya bozori bilan aloqalarni mustahkamlash uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Islom moliya tizimi orqali iqtisodiy resurslarni oqilona taqsimlash va barqaror rivojlanishni ta'minlash imkoniyati mavjud. Biroq, bu yo'lda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur huquqiy asoslarni yaratish, malakali mutaxassislarni tayyorlash va tegishli boshqaruv mexanizmlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, Islom moliyasi O'zbekiston iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida ijobiy o'zgarishlar kiritishi kutilmoqda.

REFERENCES

1. Ahmad, Khurshid. *Islamic Finance: Principles and Practice*. Oxford University Press, 2016.
2. Siddiqui, Muhammad Nejatullah. *Riba, Bank Interest and the Rationale of Its Prohibition*. Islamic Research and Training Institute, 2004.
3. Usmani, Muhammad Taqi. *An Introduction to Islamic Finance*. Kluwer Law International, 2002.
4. El-Gamal, Mahmoud A. *Islamic Finance: Law, Economics, and Practice*. Cambridge University Press, 2006.
5. Chapra, Muhammad Umer. *Towards a Just Monetary System*. Islamic Foundation, 1985.
6. Khan, Tariqullah, and Habib Ahmed. *Risk Management in Islamic Banking*. Islamic Research and Training Institute, 2001.